

דף כט

הערות וצינונים

'הבא על הכותית' — לפרש"י, תנא דמתניתין סובר כותים גרי אריות הן. ודנו האחרונים מדוע לא ייפטר משום קם ליה בדרכה מיניה, שהרי בבעילתו רשאים קנאים להורגו כדין הבעל ארמית. יש אומרים שחייב מיתה זה אינו פוטר מממון, ויש אומרים שבכותית אין דין קנאים פוגעים בו. (ע' בהפלאה ורעק"א; שו"ת בית זבול ח"ב ד. ד. וע' להלן ב'כללים ושיטות' — חייבי מיתות שונים. וע"ע 'ביצחק יקרא' ח"א לח שרש"י לשיטתו ביבמות (כד:); שגרי אריות גרים הם, ולכך יש להם קנס. ולפי"ז פשוט שאין בזה דין קנאים פוגעים בו).

בבאור דברי התוס' בענין הכותים שיש לומר חזקת אבות שלא נטמעו בהם עבד ושפחה — ע' בקובץ שעורים; שערי ישר ב,ז-ח; חזון איש ב,כה; בית ישי נח,א; חדושי ר' שמואל — טז; אילת השחר.

'הני נערות פסולות אית להו קנס כשירות לא?' — כי כל מקום ששנו 'אלו' — משמע דוקא אלו ולא אחרות. (ריטב"א ועוד).

'קטנה מבת יום אחד ועד שתביא שתי שערות יש לה מכר' — יש לדייק, דוקא מבת יום אחד, אבל עוֹבֵר אינו במכירה. ואפילו לפי הסוברים שאפשר למכור עובר במעי בהמה, שונה מכירת בתו שצריך שתהא ראויה לקיים בה דין יעוד, הלכך אין שייך בעוֹבֵר. ואולם לפי הסוברים שקדושין תופשים בעובר מיד, קשה. (קובץ שעורים. וע"ע באילת השחר שנו"ג אם עובר נחשב ראוי ליעוד.

וכבר נגע בדבר המנחת-חינוך (מג,ב), והוסיף להעיר הלא תנא קמא הוא רבי מאיר ולשיטתו אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אם כן גם מכירת עוֹבֵר מועילה. וכתב שאפשר שנקט דבר פסוק לכולי עלמא. ועוד אפשר שיכול לחזור בו מהמכירה אפילו לרבי מאיר הלכך נקט התנא דבר פסוק.

יש להעיר לגרסת הרא"ש 'קטנה מבת ג' שנים ויום אחד...' (וכן הוא בגמרא כתב יד מינכן). ונקטו ג' שנים משום קנס, שפחות מג"ש אין שייך לדון על קנס, שאין ביאתה ביאה, והכי נמי י"ל לגרסתנו שלכך נקטו מבת יום אחד, שמאז יש לדון על קנס ולא קודם לכן. אך עדיין יש מקום לדקדק בלשון רש"י בריש ע"ב. ושמו י"ל שלכך נקט מבת יום אחד, כי העובר בלא"ה שייך לבעל אף ללא דין מכירת בתו, כמו שנאמר בנוגף אשה הרה. ואמנם אין יכול הבעל למכרו ממש שיהא שייך לאדם אחר לאחר הלידה, אבל אפשר שיכול למכור את העובר כלפי הזכויות שיש לו בעודו עובר, ואולי הוא שלו ממש באותה שעה. ע' במש"כ בב"ק מט).

'(ע"ב) 'אלא שיתא קראי כתיבי...' — פירוש, רב פפא וריש לקיש אינם חלוקים זה על זה, אלא יש צורך בשתי הדרשות גם יחד. (עפ"י ריטב"א)

דף ל

באורים והערות; ראשי פרקים לעיון

'איכא בינייהו בעולה לכהן גדול, ומאי שנא — דהוה ליה עשה שאינו שוה בכל' — הקשה הגרעק"א, אם כן גם בלאוין דכהונה נאמר כן, שהואיל ואינם שוים בכל, לא יהא בהם ממזר אפילו לרבי עקיבא, [שהרי מקור דינו של רבי עקיבא הוא מלא יגלה כנף אביו וסמוך לו לא יבא ממזר, ושם הוא לאו השוה בכל ואין לנו ללמוד ללאו שאינו שוה בכל].

וכתב לחדש על פי דברי התוס' ביבמות (ה) שלא הושייך בכל הכהנים אינו נחשב כל כך 'אינו שוה בכל', ואולם לא הנוהג באנשים בלבד ולא בנשים נחשב 'אינו שוה בכל', ולפי זה יש לומר שבאיסור בעולה לכהן גדול רק הוא מוזהר עליה משום כי אם בתולה מעמיו יקח ולא היא, שלא כשאר איסורי ביאה שנתרבו גם הנשים לאיסור, הלכך רק זה נחשב 'לאו שאינו שוה בכל', משא"כ בשאר איסורי כהונה. [אלא שצ"י הגרעק"א לתוס' בחגיגה (יד): שנקטו שגם היא מוזהרת משום בעולה לכהן גדול. וכ"ה בשטמ"ק ב"מ ל מהתוס' שאנן]. וע' בהגהות הרש"ש שהאריך כאן להשיב ע"ד הגרעק"א מכמה צדדים, ובספר זכר יצחק (סה) ביאר דבריו. וע"ע אבני נזר אה"ע רעז; בית ישי ס' כו, ב וס' י באריכות; אילת השחר.

'יעקב על כל מילי אזהר' — ואף על אסון בידי שמים שייכת אזהרה, כי ודאי יכול לשמור עצמו מלילך במקום סכנה דהיינו פשיעה, וכמו שכתבו התוס' (מהרש"א).

'מיום שחרב בית המקדש אף על פי שבטלו סנהדרין, ארבע מיתות לא בטלו...' — לפי מה שהוכיחו התוס' (מסנהדרין לז) שעוד בימי שמעון בן שטח היה דין ארבע מיתות כאשר לא היו עדים והתראה, צריך לומר שזה שאמרו 'משחרב בית המקדש' היינו משום שקודם לכן התבצעו ארבע מיתות בפועל על ידי הסנהדרין. אך יש לשאול, הלא לאחר שחרב הבית ולא דנו דין מיתה לכאורה אין שייכת התראה, ואם כן באופן זה שאין התראה, אף קודם החורבן היה דין ד' מיתות, ומדוע נקטו 'משחרב בית המקדש'. ואפשר שאף בזמן שאין עונש בפועל שייכת התראה, ואף על פי שצריך להתיר עצמו למיתה, היינו לדין חיוב מיתה ולא דוקא למיתה בפועל. [ונפקא מינה בזמן הזה לענין חייבי מלקיות שהתרו בהם, שייפטרו מתשלומי ממון]. (קובץ שעורים).

א. י"ל בפשיטות שהוא הדין קודם שחרב הבית אלא נקטו להשיענו שאף לאחר החורבן שנסתלקה שכנה ורבו עוברי עבירה בעם שלא נענשו בידי אדם, לא בטל דין שמים והעוברים באים על ענשם לפי עבירותיהם.

ב. מה שנקט שאם שייכת התראה בזמן הזה יש לפטור חייבי מלקיות מממון אם התרו בהם — לכאורה אינו מוכרח, שיש לומר שלרבי יוחנן אין פטור מממון אלא כשבית דין מבצעים בפועל את העונש, אבל בלא"ה לא חשיב 'אתה מחייבו שתי רשעיות'. וכיוצא בזה יש סוברים שרודף שלא הרגוהו נידון כחייבי מיתות שוגגים, אעפ"י שהיה מחויב מיתה ממש, כיון שסוף סוף לא הרגוהו, וכ"ש כאן שלא היתה אפשרות להרגו בפועל.

— כשם שאין מועיל כופר בחייבי מיתות בית דין, כמו שנאמר ולא תקחו כפר לנפש רצח (וע' להלן לז). כך אין פדיון ותיקון מועיל להציל מדין ארבע מיתות, שלא כשאר מיתה בידי שמים. ואמנם חז"ל המציאו כמה עצות והצלות אף למיתת בית דין, ואין כאן מקומו. (עפ"י צדקת הצדיק קכו. ואולי כוונתו בסוף דבריו למה שכתב (שם קנח) 'על ידי מסירות נפש למיתה במחשבתו באמת גמור, שמסכים בלבו אם רצון הש"י וטוב לו למות ח"ו, הוא רוצה כך ברצון טוב, הוא ניצול מגזירת מיתה רחמנא ליצולן'. וכן מצינו תיקונים והצלות שונות ממיתה — ע"ש פא פב).

(ע"ב) 'דין ארבע מיתות לא בטלו, מי שנתחייב סקילה...' — פירוש, באותם שנוטלים דינם בעולם הזה. אבל ודאי יש כמה רוצחים ומשומדים שמתים בשלוה והשקט, שנידונים בעולם הבא, כי פעמים זכות תולה לו ואינו נפרע בחייו. וכן אפשר שעל ידי תשובה הקב"ה מיקל בענשו או מוחל לגמרי. (עפ"י ריטב"א ותוס').

וכן להפך, רואים אנו כמה צדיקים גמורים שמתו במיתות משונות, כגון רבי עקיבא — שנפרעים מן הצדיקים על מיעוט עבירותיהם כדי לזכותם לעולם הבא. (מהרש"א)

עוד בענין דין ארבע מיתות — ע' בשיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ, יא תשל"ב.

סוף סוף כיון דלעסיה קנייה' — לאו דוקא לעס אלא רצה לומר כיון שאינו מחזיר והולך ולועסו — קנה. (מהר"ם שיף)

כיון דלעסיה קנייה...? — כגון שתחב לו לתוך בית הבליעה' — משמע שהבולע תרומה חייב, ואף על פי שהאוכלה אכילה גסה פטור, כי אינה בכלל 'אכילה' — בליעה נחשבת 'אכילה'. (כן הוכיח בשו"ת דובב מישרים ח"ג מג, וכ"ה במנחת חינוך ג, וע"ש רפא, ה — וכדעת הנודע-ביהודה (קמא יו"ד לה), שבליעה נחשבת כדרך אכילה, דלא כהתורת-חיים. [ובמקום אחר ביאר הדובב-מישרים (פח) מדוע הנוב"י לא הוכיח מכאן — כי אפשר שהולך הוא לשיטתו בצל"ח (ברכות לח) שזר חייב על אכילת תרומה אף כשאוכל שלא כדרך אכילה. וע' הר צבי]. וכן מפורש בתורי"ד בשבת (עג). שהבולע חלב חייב. ע"ע במובא בחולין קג — חוברת עז).

על חיוב משום 'נהנה' באכילת איסור, כגון כאן בתרומה לזרים — ע' מה שכתב בספר שערי ישר א, ט ד"ה וביסוד.

על מה שכתבו התוס' שנתקלקלה קצת התרומה בפיו עד שאינה שוה פרוטה — ע' בנתיבות המשפט (קמח, א) שהוכיח מכאן שדבר שאינו שוה פרוטה לכל אדם אלא לאדם אחד בלבד, אין חייבים על נזקו, שהרי גם כאן אצל האוכל הלא היא שוה פרוטה ואעפ"כ פטור עליה משום גזלן ומזיק. ויש מי שכתב לחלק בין דבר שאינו שוה פרוטה אלא למזיק בלבד, שהוא פטור, לדבר שאינו שוה אלא לניזק — שחייבים עליו. (ע' בשו"ת אור לציון ח"א חו"מ ד).

ועל המבואר בתוס' שאם תחב לו חברו לרצונו לבית הבליעה, לדברי ר"י לא קנאו להתחייב באונסין ולדברי ריצב"א נתחייב — ע' בקובץ שעורים שתלה שאלה זו בדברי הקצות-החשן (שמח) שגנב אינו קונה החפץ ללא מעשה מצדו, ואין די בקנין שקונה לו חצירו מאליו. (ובדבר אברהם (כא) הוכיח מהשיט"מ ק להלן (לד. בשם רשב"א) שאף בלי מעשה קנה הגנבה).

ועל סברת ריצב"א ששני דברים הבאים בסמיכות נחשבים כבאים בבת אחת — ע' בספר שערי ישר ה, כב ד"ה דהנה; דובב מישרים ח"א נ.

דף לא

(ע"ב) 'אי בזוטרי לאו אורחיה הוא' — ואינו חייב משום שבת וגם לא קנאו במשיכה להתחייב באונסין, כי כל דבר שדרכו בהגבהה אינו נקנה במשיכה. (ריטב"א. ורש"י הזכיר רק חיוב שבת. ויש מפרשים שרצה לפרש אף לרבינא בסמוך, שמשיכת גנב קונה אף ברה"ר, הגם ששאר משיכות אינן קונות שם, וי"ל שהוא הדין לענין דברים קטנים).

כללים ושיטות

קם ליה בדרבה מיניה' (ל-לו)

חייבי-מיתות מזידין, שוגגין ואנוסין

כלל מוסכם הוא: כל המתחייב בנפשו אין משלם ממון (לשון המשנה לו:). ולא רק בשמתחייב מיתה ממש, אלא אפילו חייבי מיתות שוגגין ומוטעין, ודומיהן, שאינם נידונים למיתה בבית דין (וכן בזמן הזה,